

Оксана Ременяка

ЖИТОМИРСЬКІ ЕТЮДИ ВІРИ ДРАЖЕВСЬКОЇ
ZHYTOMYR ETUDES BY VIRA DRAZHEVSKA

УДК 75.071(477)+7.03

DOI: 10.31500/2309-8813.21.2025.345543

Оксана Ременякакандидат мистецтвознавства,
завідувачка відділу
мистецтва новітніх технологій
Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України

e-mail: oxarem@gmail.com

Oksana RemeniakaCandidate in Art Studies (Ph.D.),
head of the Department
of socio-cultural art studies
at the Modern Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukraine

orcid.org/0000-0001-6477-0627

Анотація. Дослідження проведено на основі архівних матеріалів Бахметевського архіву Відділу рукописів Бібліотеки Колумбійського університету (Нью-Йорк) та архіву Музею української діаспори (Київ). Авторка висвітлює маловідомі сторінки життя художниці Віри Дражевської — учениці Івана Падалки, учасниці Техно-мистецької групи «А», представниці мистецького середовища Харкова 1930-х років. Здійснено ідентифікацію циклу графічних етюдів, які художниця створила у 1943 році під час евакуації у Житомирі. Особливе значення мають вперше наведені у статті фрагменти листування, які висвітлюють атмосферу у мистецьких колах Харкова 1930-х років.

Стаття є важливим внеском у студії українського мистецтва ХХ століття, оскільки повертає до наукового обігу ім'я Віри Дражевської, чий творчий спадок тривалий час залишався поза увагою культурологів і мистецтвознавців. Визначення дати та місця створення етюдів відкриває нову інформацію для розуміння жіночого досвіду війни, мистецької практики в екстремальних історичних умовах.

Ключові слова: Бахметевський архів, Музей української діаспори, Іван Падалка, Віра Дражевська, Техно-мистецька група «А», еміграція, листування.

Постановка проблеми. В останні роки з'явилися важливі наукові дослідження, присвячені мистецькому середовищу Харкова 1920–1930 років. У працях таких науковців, як Мирослава М. Мудрак, Мирослав Шкандрій, Людмила Соколюк, Сергій Білокінь та інших висвітлюються різні аспекти інтелектуальної історії України зазначеного періоду, в якій мистецьке середовище Харкова займає вагоме місце. Проте деякі, ще невідомі фрагменти вдалось оприятити завдяки опрацюванню епістолярію колишніх харків'ян — Алли Гербурт-Йогансен, Любові Дражевської, Оксани Буревій, Любові Марголіної, Оксани Линтварьової, Юрія Лавріненка, Юрія Шевельова та інших. Зокрема стало можливим отримати інформацію про життя і творчість однієї з учениць Івана Падалки Віри Дражевської (молодшої сестри Любові Дражевської), безпосередньої учасниці багатьох мистецьких і культурних подій Харкова 1930 років.

Дослідження стало можливим завдяки науковому стажуванню авторки в рамках Програми міжнародного академічного обміну імені Фулбрайта в Україні в Інституті Гаррімана Колумбійського університету (Нью-Йорк, США) та дослідницького гранту Фондації Гетті.

Виклад основного матеріалу. Конструктивістська ідея поєднати літераторів, художників та науковців із різних царин виникла у Майка Йогансена та Левка Коваліва¹ через вимушену необхідність створити прихисток для «одноосібників», яких більшовики остерігалися найбільше, адже організацію, яка залежить від фінансування, легше контролювати. «Дикими» письменникам і художникам залишатися було небезпечно, їх переслідували й цькували у пресі, а часописи, які згуртовували навколо себе однодумців, — позагрупові «Літературний ярмарок» та «Універсальний журнал», — вже були ліквідовані.

Це була відчайдушна спроба вижити в умовах терору — впродовж ночі, за грою в шахи Левко Ковалів та Майк Йогансен виробили концепцію і написали декларацію, сповнену, за виразом Юрія Шевельова, «...безпринципної і безчесної демагогії, властивої большевизму». Тут було чимало словесного мотлоху — і про «бійців культурного фронту», і про «зростання куркулячих, буржуазно-професорських ворожих та попівських вихваток», і про «нещадну ревізію психоідеології професорів», і про «ревізію мозку учнів тих професорів та академіків, які своїми книжками й лекціями встигли засмітити багато молодих голів» [1]. Проте було у цій концепції і раціональне зерно — приблизно у той самий час німецький фізик-теоретик, один із творців квантової механіки, лауреат Нобелівської премії з фізики (1932) Вернер Карл Гайзенберг у своїй праці писав про прогрес наук у ХХ столітті, зокрема про революційний поступ математики, фізики й суміжних наук та їхній вплив на розвиток духовної культури, на філософську думку та мистецькі течії². А у концепції Техно-мистецької групи «А», яку на працьовали Майк Йогансен і Левко Ковалів, зазначалося: «Лише синтеза робітників науки, техніки й мистецтва може запліднити мистецькі твори новими елементами й образами реконструкційної доби»³.

Історію про появу ідеї Техно-мистецької групи «А» у своїх спогадах «Розповіді про неспокій» висвітлив Юрій Смолич [2, с. 97–141]. З приводу цих спогадів Любов Дражевська пізніше напише: «Читала спогади Смолича про 1920–30 роки. Я його добре знала (він бував у нас дома). Спогади переповнені брехнею. Тепло, (але фантастично) описує своїх друзів (і моїх знайомих — М. Йогансена і Л. Коваліва) і не згадує що вони загинули в тюрмах»⁴.

Проте у спогадах Ю. Смолича були і правдиві подробиці, на які мало хто звернув увагу: «Для ведення різних канцелярських справ, що виникли самі собою, ми найняли секретарку, дівчину сімнадцяти років, яка нічого не вмала, і кожний з нас, по змозі, вчив її того чи сього» [2, с. 135]. Цією дівчиною, як довідуємося з листів, була Віра Дражевська, молодша сестра Люби, подруга і одногрупниця Алли Гербурт — обидві навчались у Івана Падалки.

Сімнадцятилітня Віра опинилась у досить цікавому і непростому товаристві членів Техно-мистецької групи «А»: Юрій Смолич, Левко Ковалів, Юрій Платонов, Олександр Мар'ямов, Майк Йогансен, Павло Іванов, Олекса Слісаренко, Євген Гуревич (Черрі), Веніамін Брискін, Олександр Мізерницький, Вадим Меллер, до яких мали доєднатися Лесь Курбас та Олександр Довженко.

¹ Левко Ковалів — один із фундаторів Української партії соціалістів-революціонерів, боротьбіст, піонер кольорової фотографії та радіомовлення в Україні; у 1925–1926 роках — голова Української філії товариства «Радіопередача», у 1928–1929 роках — редактор «Універсального журналу», «Фото для всіх»; член «Ліги часу», товариства «НОП» (Наукова організація праці), агітував за поширення руху «Геть сором».

² Конспект Алли Гербурт про радіопередачу Вернера Карла Гайзенберга (Werner Karl Heisenberg 05.12.1901–01.02.1976) «Mahnungen die wir uberhoren. Abstraction in modern Kunst und Wissenschaft» («Нагадування, які ми ігноруємо. Абстракція в сучасному мистецтві та науці»). Вона нотує кілька думок із цієї передачі для дочки, що явно відсилає нас до «харківського» досвіду.

³ ЦДАМАМ України. Фонд 358. Оп. 1. Од. зб. 19.

⁴ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до Л. Марголіної від 25.08.1976.

Віра Дражевська органічно вписувалась у мистецьке середовище Харкова 1930-х років. Дочка Артема і Олени Дражевських, молодша сестра відомої журналістки, геолога, громадської діячки Любові Дражевської. Родина Дражевських — еліта Харкова. Мати, Олена, в дівочтві Устінова — лікар-педіатр. В архівних документах Любові Артемівні зберігається шлюбна метрика за 1916 рік рідного брата матері Петра Олександровича Устінова, штабс-капітана царської армії, та Зінаїди Гребенькової, міщанки із Сум. Їхніми гарантами у шлюбі були — дворянин, представник відомої лікарської династії Харкова Іван Миколайович Рахманінов (двоюридний брат Олени та Петра Устінових)⁵ та професор Харківського університету, статський радник Федір Іванович Шмідт, візантолог, мистецтвознавець, музеезнавець, розстріляний НКВД у 1937 році.

Олена Устінова вийшла заміж за Артема Дражевського у 1909 році. Артем Миколайович походив із селянської родини, був писарем при Генеральному штабі російської армії у Петербурзі, потрапив до кола соціалістів-революціонерів (есерів), займався підпільною роботою, був арештований. У 1911 році виїхав з родиною до Катеринодару, де на будівництві Чорноморсько-Кубанської залізниці гуртувалися українці. У 1914 році був мобілізований і служив у штабі Закавказького військового округу, брав активну участь в житті української колонії у Тифлісі, був редактором часопису «Українські вісті Закавказзя». У липні 1919 року переїхав до Харкова і працював керівником «Українкустарспілки» (союзу кустарно-промислових кооперативів), був пов'язаний із генерал-хорунжим армії УНР Юрком Тютюнником [3, с. 19]. У 1937 році Артема Дражевського заарештували і засудили до десяти років ув'язнення у таборах. На початку 1939 року, дорогою на Колиму, він помер від висипного тифу.

У домі Дражевських збиралася еліта Харкова, про їхню затишну оселю згадує у спогадах Юрій Лавріненко — саме там він познайомився з Любою, а в 1929 році вони одружились⁶. Вже з ДіПі-табору Любов Дражевська опише у листі до Оксани Буревій напівжартівливу картину сімейного укладу: родина Дражевських поділена на два національні табори, між якими йде дуже гостра боротьба. Люба очолює українську партію й є єдиним її членом, якщо не рахувати тіні батька, Артема Миколайовича. Другий, сильний табір — мама, Віра і діти. Причому Віра виступає як найбільш войовнича русофілка. «Віра людина абсолютно безпринципна і в особистому житті і з боку громадського. Тут була... позаводила дружбу з російськими емігрантими-монархістами з кола колишніх царських сановників. Тепер ця дружба увірвалася з тих причин, з яких взагалі у Віри здебільшого уриваються всі знайомства...»⁷.

Віра Дражевська навчалась у Харківському художньому інституті з осені 1930 до початку 1934 року у класі Івана Падалки, учня Михайла Бойчука. Разом із Падалкою «розвивати українське мистецтво і творчість українських народних мас» [4, с. 49] до Харкова приїхав Василь Седляр. Незабаром Віра стала його цивільною дружиною.

Іван Падалка і Василь Седляр мешкали у будинку «Слово». Певний час, практично до арешту обох, там проживала і Віра Дражевська. Їй чи не єдиній вдалось зустрітися зі слідчим

⁵ Рахманінов Іван Миколайович (03.07.1894 — 24.11.1942) — лікар, закінчив медичний факультет Харківського університету. З 1938 року — заступник директора госпітальної клініки внутрішніх хвороб медінституту. Кандидат медичних наук. Під час Другої світової війни залишився у Харкові, за порятунку поранених бійців був страчений німецьким офіцером. Його син Микола був взятий у радянський полон в Познані. Знаючи німецьку мову, видав себе за німця, зміг втекти й опинився у ДіПі-таборі, де ним опікувалися Дражевські.

⁶ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до Л. Марголіної від 17.09.1971: «Ви питаєте у мене про Лавріненка. Та невже ви не знаєте, що я була з ним одружена від 1929 до 1942 року? ...Він здібний літератор і можливо напише про поезії Мазуренко».

⁷ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до О. Буревій від 19.12.1944.

Проскурняковим, який вів справи Седляра і Падалки, про що маємо свідчення — лист Віри до Алли Гербурт:

«Алла! Побачення я не мала і раніш як через місяць получить не можна. Марусі (дружині Падалки, Марії Пасько. — О. Р.) дали випадково.

Слідчий мені сказав що обвинувачують їх по статтях 54,8 та 54,11, судить буде військовий трибунал, “вищої міри” не буде. Десь вишлють, але швидко слідство не закінчиться, не раніш як через 3–4 місяці, можна думати значить, що сидітимуть і рік.

Я через свого слідчого Проскурнякова (той же що Ванькин) передала записку М.Л. (Михайло Львович Бойчук. — О. Р.) де написала все що ти просила. Відносно того, як реєструвати він ніякої поради дати не міг. Питав чому ти нічого не пишеш. Взагалі я переконалась що ховати якісь зв'язки, чи щось підтримувати чи не підтримувати — байдуже абсолютно.

Пиши М.Л. на прізвище Хаєта (слідчий М. Бойчука) і пиши більше вони все передають.

Я ще раз остаточно переконалась яка дубина Маруська!

1. Всі роботи Ваньки вона може взяти — я питала у слідчого (я їй напишу окремо).

2. Він дивується чому вона не дзвонила, між іншим, вона дала мені помилковий № телефону — 5-27, тоді як його номер 3-57.

Може вона переплутала.

Скажи їй що я передала Ів. Ів. (Іван Іванович Падалка. — О. Р.) 30 карб., цигарки і записку. Взагалі настрої у слідчого якийсь чудний. Він якраз дуже привітний і ввічливий, словом так як і треба було чекати. Треба одіслати кудись “бойчукістів” намулявших всім очі.

Ну, то далі видно буде.

Хвилюватись нема чого. Умови у них хороші. Книжки папір та олівці вони мають.

Бувай поки що, напишу ще з Москви. Пиши що там з кімнатою. Віра»⁸.

Переїхати до іншого міста, втекти, розчинитись у натовпі — це була досить розповсюджена практика у ті роки — люди намагалися триматися подалі від центру. Зв'язок із Седляром і Падалкою ставав небезпечним, тому Віра виїжджає до Москви. Ймовірно це сталося у другій половині грудня, оскільки з листа видно, що зі слідчим Проскурняковим вона зустрічалася вже після арешту Михайла Бойчука, тобто після 25 листопада 1936 року, і що вона обговорювала питання про реєстрацію дочки Михайла Бойчука і Алли Гербурт, яка народилася 12 грудня 1936 року, — на чие прізвище краще записати новонароджену Ганну. Свою кімнату у Харкові Віра віддала Аллі, яку на той час виселили з будинку «Слово». У Москві вона рік навчалася в Інституті підвищення кваліфікації художників. Коли почалася війна, уся родина Дражевських⁹ виїхала в евакуацію до Нальчика, де прожила зиму: 9 вересня з міста втекли усі радянські установи й міліція, почалися жахливі грабежі, вбивства, 25 листопада розпочався наступ німців — бомбардування, завзяті вуличні бої; 28 листопада Нальчик був у німецьких руках, а вже 31 грудня розпочався відступ, і Дражевські вирішили пересуватися на Захід разом із німецькими військами — машиною дісталися з Нальчика до Мелітополя, а звідтам, виснажені важкою, довгою дорогою, потягом до Києва¹⁰.

У Києві родина знайшла притулок на вулиці Гоголівській, 34а, кв. 12. Люба поступила на роботу до Українського геологічного інституту¹¹ і вже 12 травня 1943 року виїхала на Волинь займатися геологічною розвідкою — роботи проходили за 40 км від Житомира. У липні вона перевозить до Житомира маму і дітей (20 лютого 1942 року у Віри народилася друга до-

⁸ Приватний архів Ганни Шепко.

⁹ У 1938 році у Віри Дражевської народилася дочка Олена. За документами, чоловік Віри — військовий Корчемкін С. Н.

¹⁰ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до О. Буревій від 19.03.1943.

¹¹ Очевидно, мається на увазі Інститут геології при Українській академії наук.

чка, Таня), а Віра залишається працювати у Києві. У вересні в Житомирі на базарі Люба випадково зустріла свою давню харківську подругу — Аллу Гербурт. Обидві пережили трагічні й небезпечні моменти втечі від більшовиків — Алла з дітьми пройшла довгий шлях від Дровніно під Москвою до Житомира, опухала від голоду, врешті у Житомирі отримала статус фолькс-дойче; Люба пережила арешт, втрату двох синів, заслання чоловіка.

Незабаром розпочався відступ німців та евакуація з Києва, Віра переїжджає до Житомира й оселяється з дочками та Оленою Олександрівною у помешканні Алли Гербурт — маленька колонія колишніх харків'ян прожила разом два місяці. Цей складний період назавжди залишиться у їхній пам'яті й закарбується в листах: «Мама згадує життя в Житомирі, як ви вечорами шили для дітей, ви з Ганею співали, а потім філозовствували з мамою... пам'ятаєте Житомир? І те, що було після нього...»¹².

Саме до цього короткого «житомирського» періоду належить низка графічних робіт Віри Дражевської — зарисовки з воєнного життя житомир'ян. Графічні етюди виконані пером, тушшю на невеличкого розміру обрізках креслярської кальки, — очевидно, залишки з креслень геологічної розвідки, які постачала сестрі Люба, навідуючи родину у Житомирі. Ці етюди є своєрідним міні-літописом Житомира часів німецької окупації. На щастя, Віра зуміла зберегти етюди й вони, після довгих поневірянь світом, разом з авторкою опинились у Нью-Йорку, де родина осіла на стало. Вірині замальовки слугували основою для багатьох живописних робіт, які розійшлися українськими арткрамницями діаспори США. Часом Вірині роботи використовувались як бартер — якось Люба розплатилася за спечені паски «Веріною акварелькою: дівчинка з двома курочками, етюд був зроблений у Житомирі, а тепер з того розробила кілька варіантів»¹³. Вже після смерті Віри Любов Артемівна передала ці етюди до Музею української діаспори у Києві.

За добу до того як у місто увійшла радянська армія, родина виїхала з Житомира на Захід. З пригодами Дражевські дісталися Кам'янець-Подільська, де вже перебував евакуйований Геологічний інститут і частина бібліотеки. 12 лютого 1943 року вони «з великим комфортом, в окремому вагоні переїхали до Позену». Олена Олександрівна отримала лікарську практику в німецькій клініці, Віра інколи мала замовлення, Люба опрацьовувала свої літні матеріали з геологічної розвідки і вперше в житті, як вона сама стверджувала, серйозно займалася геологією України.

Довгий час Дражевські перебували у ДіПі-таборі у Міттенвальді. Тут Віра мала можливість працювати — в тиждень робила по 3–4 картини, заробляючи близько 1000 марок. Цього цілком могло б вистачити на утримання родини, проте Віра ніколи не відзначалася бережливістю. Олена Олександрівна жалілася, що Віра завжди без грошей, проте дівчаткам ні в чому не відмовляє, але сама досі не має нормального одягу¹⁴. Через певний час «художній ринок катастрофічно змінився» — за картини, які місяць назад коштували 400 марок, тепер зі складнощами можна було отримати 200. Віра розписує церкву¹⁵, бере на себе оформлення книги про догляд за дитиною, яку замовили Олені Олександрівні як лікарю-педіатру¹⁶, ілюструє дитячі книжки, які видає українська громада ДіПі-табору.

¹² Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до А. Гербурт від 26.10.1966.

¹³ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до А. Гербурт від 15.04.1971.

¹⁴ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист О. О. Дражевської до Л. Дражевської від 06.03.1946.

¹⁵ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист О. О. Дражевської до Л. Дражевської від 03.05.1946.

¹⁶ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист О. О. Дражевської до Л. Дражевської від 02.07.1946.

Вже на еміграції у Нью Йорку педантична і відповідальна Люба записала Вірині спогади про свого вчителя і друга Івана Падалку:

«Падалка був відданим учителем. В Інституті була його майстерня, де студенти могли лишатися після занять і допізна працювати, наймати натурниць.

Часом Падалка був суворим. Коли малюнок студента йому не подобався, то бувало, кидав його на підлогу, часом ще й розтоптував, сердито казав: “Зробіть наново!” “Що не так?” — питав учень. “Нікуди не годиться!” — і все.

Але бувало, що Падалка не радив учневі виправляти чи переробляти картину, казав: “Не чіпайте, може ще гірше буде”. Він звертав увагу на виконання деталей, зокрема на рисунки рук та ніг на постатях людей, казав: “Як не вмієте намалювати, то ручки в брючки, ніжки в травку”. Ці слова Віра не раз повторювала, як бачила на якомусь портреті чи картині погано намальовані руки й ноги.

Головним елементом рисунку чи картини мала бути композиція. Падалка підсміювався з тих, хто малював надто реалістично. Казав: “Ви забули бруд під нігтями у натурниці намалювати”.

Падалка любив своїх учнів, щиро допомагав їм стати художниками. Не розповідав у класі про учнів минулих років, з деякими підтримував зв'язок.

Віра не раз чула його розповіді про здібну ученицю Женю Туркало яка, вийшовши заміж, покинула малювати. Падалка остерігав студенток, щоб так не зробили. Сталося, що наприкінці 1940-х Віра познайомилась у Мюнхені з Євгенією Туркало-Розгін, яка віддано піклувалась своєю родиною, малювала потроху. Вони розговорилися, згадували Падалку. Пізніше Євгенія Розгін переїхала до Америки. Знаю, що вона малювала листівки з українськими орнаментами.

Характерним для Падалки був його лексикон, вживаний у класі, який часто бентежив міських студенток. Віра пригадує, як він раз зробив одному студентові зауваження: “Що це за зелена фарба на вашому малюнкові! Та це ж гусяче гівно!” Бувало, що інколи комусь із студентів говорив: “Заберіть це гівно, зробіть краще.”

Оскільки Віра із Седляром і Падалка з родиною жили в одному будинку, між ними був контакт, розмови, жарти. Віра часом заходила до помешкання Падалки, згадує його жінку, красуню Марусю, добру господиню, яка старанно прибирала всі кімнати, крім майстерні чоловіка, це він їй не дозволяв робити. Маруся говорила українською мовою з полтавським акцентом, до чоловіка завжди зверталася: “Іване”.

Падалка часто заходив до Седляра. Любив жартувати, деякі з його витівок Віра пам'ятала до смерті і часом повторювала. Наприклад, Падалка не раз деклямував:

“Поїзди на Москву —
Жито, пшениця,
Жито, пшениця,
а назад —
облігації, облігації, облігації”.

А то казав: “Владу зустріли на станції гімном. Що ж, яка влада, така й зустріч”.

Седляр часом дразнив Падалку: “Ти, Ванька, з кріпаків”. Його дід був кріпак, а дід Седляра був бурлаком, батько — поштарем.

1934 року столицю України з Харкова перевели до Києва. Харківський художній інститут деградовано до Художнього технікума. Студентам запропонували переїхати до Києва і вчитися у Київському Художньому інституті. Віру Дражевську і ще кількох учнів Падалки,

які в Харківському Художньому Інституті перейшли на четвертий курс, зарахували студентами першого курсу Київського інституту. Сказали, що вони мають “відучуватися від формалізму”. Падалка деякий час викладав у Київському Художньому інституті, але Віра вже не була його ученицею. Про своїх нових учителів вона говорила мало, я лише пам’ятаю, що згадувала професора Карпа Трохименка. Восени 1936 року Віра переїхала до Москви і в 1936–37 академічному році вчилася в Інституті Підвищення Кваліфікації Художників.

У вересні 1936 року Падалку заарештували. Седляр думав, що то за “довгий язик”, бо Падалка часто необережно жартував і розповідав анекдоти. Та в листопаді 1936 року заарештували Михайла Бойчука, а на початку літа 1937 року Седляра. Невдовзі Віра мала з ним побачення в тюрмі НКВД у Липках у Києві і в той же день окреме побачення з Падалкою (попрохала побачення зі своїм учителем). Обидва мистці були сумні, але не дуже змучені»¹⁷.

Життя Віри Дражевської у Нью Йорку не було легким — її минуле, сповнене трагічних подій, вплинуло на здоров’я, психіка обох її дочок, народжених у складні часи терору і війни теж постраждала. Стан Віри та її «сімейства» були однією з тем, які обговорювалися у листах Алли Гербурт і Любові Дражевської: «Вірині хвороби мали нервово психічний ґрунт, для цього вона має багато підстав. Бо хоча Віра тримається зовнішньо досить кріпко і незламна в своїй гідності, але чи усвідомлює вона собі, чи ні, все одно — її життєвий тягар надто великий, щоби не дати себе у знаки»¹⁸.

Свої негаразди Віра компенсувала колекціонуванням котів з усіх околиць: «Вера “все теж”... Слава Богу погодилася на розрідження кошатника і тепер має лише двох котів. Десь у травні одвезли одну партію включно з мамкою з кошенятами, а у вересні знову нова партія і знову кицька з кошенятами. Якби ж то картини так розмножувались! Від червня жодної не прибуло...»¹⁹.

У 1970-му Віра Дражевська бере участь у конкурсі на ікону святої Ольги, використовуючи псевдо «Віра Драшко», та отримує відзнаку за роботу, яка пізніше буде експонована на виставці у Філадельфії²⁰. Її роботи експонувалися на виставках, які організовували українці діаспори, зокрема на виставці Об’єднання українських малярів 1973 року (три малюнки пером), на виставці українських жінок-художниць 1976 року. У цей же період Святослав Гординський просить її допомогти у написанні ікон для чергового храму, яких він оформив чимало.

Одним із джерел для заробітку було малювання святочних відкриток. Деякі відкритки вийшли без зазначення її авторства, оскільки замовник вимагав внести зміни, — Віра згод-

¹⁷ Лист Л. Дражевської до Тихенка від 25.03.1999. Музей міста Києва. Архів Музею української діаспори. Твердження про «не дуже змучених мистців» заперечують спогади Марії Пасько про побачення з Іваном Падалкою: «...мене завели в кімнату, де сидів слідчий і Ів. Ів. При вигляді його блілого, худого, з глибоко запалими очима — намагалась триматись, щоб не розридатись голосно. Мені слідчий не дозволив близько підійти привітатись з Ів. Ів. Я бачила скільки зусиль йому вартувало триматись зовнішньо спокійно. Намагався навіть посміхатись, жартував... «Ну як там наш синок? Як навчання?» А я толком нічого не могла сказати, увесь час плакала. Привезла йому білизну, а він просив куриво. «Мені б закурити зараз» — сказав він, а в мене курива не було з собою. Пізніше мені дозволили передати йому цигарки. Слідчий сидів, прикрившись газетою. Через хвилину десять він промовив: «Свидание окончено». Я підійшла ближче до Ів. Ів. щоб попрощатись (цього разу слідчий нічого не сказав). «Це останнє наше прощання, навіки» — сказав Ів. Ів. «Розберуться, це непорозуміння якесь і ми знову будемо разом» — сказала я. Яка наївність! Хто тоді думав, що все так по «бузувірському» обернеться — кращі люди нашої країни раптом стали ворогами! Кому це було треба і навіщо?» [ЦДАМЛМУ. Ф. 1278. Оп. 1. Спр. 9].

¹⁸ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист А. Гербурт-Йогансен до Л. Дражевської від 29.02.1973.

¹⁹ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до А. Гербурт-Йогансен від 07.10.1976.

²⁰ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до А. Гербурт-Йогансен від 14.12.1970.

жувалася, проте відмовлялася підписувати своїм іменем; врешті відкритки підписали псевдонімом «Б. Гонта»²¹.

Часом вдавалось продати більш серйозні роботи, проте постійного заробітку Віра не мала. «Тяжко мати можливість регулярно і добре заробляти, складно зосередитись на живописі, коли в студії сидить психічно-хвора дочка (Олена), плаче, говорить про свої кошмари», — пише про сестру Любов Артемівна.

Іноді з'являються друзі з харківського періоду, зокрема Іван Денисенко, з яким Віра три роки навчалась у класі Івана Падалки. В еміграції він досить добре влаштувався, заробляв оформленням церков у Америці й Канаді, довгий час розшукував Віру і, нарешті знайшовши, почав забезпечувати її замовленнями, допомагати матеріально.

Ситуацію у родині «матріарха Віри» Люба окреслювала як «хаос і непонятное», а коріння проблем в одному з листів сформулювала Алла Гербурт: «Якщо розплутувати моток, то ниточка все ж поведе у ті роки, тридцять роки, коли родився Гай і коли Майк належав до товариства Левка Ковальова, послідовного противника родинних традицій. Вірі також довелося скуштувати наслідків передових ідей. Це тяжка кара. Як її не сприймати, але факт остається фактом: нервово-хворе покоління крапка для творчого розвитку»²².

Повернути психічну рівновагу можна було завдяки літу у Мастіку, районі Лонг-Айленду, де Віра з ранньої весни до пізньої осені винаймала для родини саму занедбану, найдешевшу дачу. Вона доводила запущений будинок до нормального стану і, головне, обсаджувала його квітами, а потім малювала. Сюди вивозилися коти, діти, онуки. «Вера думає тільки про Мастік, вся енергія туди, поки що на влаштування та перетягнення барахла. Той Мастік і квіти (плекання їх) та тварини тримають її від заломлення, від вигляду і обслуговування двох божевільних дочок». Поряд дачу винаймала дочка Алли Гербурт, Ганя, з дітьми — Галиною і Максимом, з Мюнхена приїздила до них Алла — і десь там, у приватних архівах, зберігається ще не знайдене фото — вони, колишні біженки з Харкова, сидять за столом у дворі Віриної дачі, згадують минуле, тішаться онуками, а на столі стоїть клітка зі старою, хворою білкою, якою опікується Віра...

Висновки. У статті реконструйовано невідомі сторінки життя і творчості Віри Дражевської, у науковий дискурс введено постать мисткині, творча особистість якої сформована під впливом мистецького середовища Харкова 1930 років.

Аналіз листування засвідчив вагу житомирського періоду як унікального фрагмента творчої біографії мисткині. Виявлено, що графічні етюди, які зберігаються в архіві Музею української діаспори, були створені в Житомирі у 1943 році, в умовах війни та втечі від радянських військ. Ці роботи є важливою візуалізацією подій, які фіксуються у документальних джерелах воєнної доби.

У статті розглядаються складні соціокультурні та особистісні аспекти творчості Віри Дражевської, зокрема вплив харківської мистецької еліти, зв'язки з Іваном Падалкою, Василем Седляром та колом Техно-мистецької групи «А». Відкриття та введення цих матеріалів у науковий обіг поглиблює розуміння українського мистецтва періоду війни та еміграції, а також дає підстави для подальших досліджень біографій митців, які опинилися поза межами радянського культурного нарративу.

²¹ Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист Л. Дражевської до Л. Марголіної від 13.12.1980.

²² Liubov Artemovna Drazhevs'ka Papers; BAR, RBML, CUL. Лист А. Гербурт-Йогансен до Л. Дражевської від 26.06.1980.

Ілюстрації

Іл. 1. Весна 1937 року.
Стоїть: Віра Дражевська, сидять:
мама — Олена Олександрівна
Дражевська, Люба Дражевська.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 2. Мати з дитиною.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 3. Дівчина з півниками.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 4. Коло криниці.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 5. Мати з дочкою поспішають.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 6. Мати з донечкою.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української
діаспори

Іл. 7. Жінка з граблями.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 8. Жінка з коромислом.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 9. Сумно... Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 10. Жінка з козою.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 11. Дві дівчини з глечиками.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 12. Жінка продає на базарі.
Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 13. Човен край річки. Житомир, 1943. Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 14. На Івана Купала. Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Іл. 15. Жінка поспішає. Житомир, 1943.
Музей історії міста Києва.
Архів Музею української діаспори

Перелік умовних скорочень

ЦДАМЛМУ — Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.

BAR — Bakhmeteff Archive.

RBML — Rare Book and Manuscript Library.

CUL — Columbia University Libraries.

Література

1. Хроніка. Література і преса. Техномистецька група «А». *Червоний шлях*. 1930. № 2. С. 212–213.
2. Смолич Ю. Твори: У 8 т. Т. 7 / Упоряд. О. Смолич; Приміт. К. Волинського. Київ : «Дніпро», 1986. 702 с.
3. Міщенко Ю. Юрко Тютюнник (Матеріали до біографії). *Нові Дні*. Ч. 219. Торонто, Канада, 1968. 35 с.
4. Цит. за: Соколюк Л. Вища мистецька школа Харкова: від модернізму до трансформації (1921–1962). Харків : Видавець Олександр Савчук, 2023. 150 с.

References

1. Khronika. Literatura i presa. Tekhnomystetska hrupa "A" [Chronicle. Literature and Press. Techno Art Group "A"]. (1930). *Chervonyi shliakh*, 2, 212–213. [in Ukrainian].
2. Smolych, Yu. (1986). *Tvory* [Works] (Vol. 7). O. Smolych (Ed.); notes by K. Volynskiy. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
3. Mishchenko, Yu. (1968). Yurko Tiutiunyk (Materialy do biohrafii) [Yurko Tiutiunyk (Biographical Materials)]. *Novi Dni*, 219. Toronto, Canada. [in Ukrainian].
4. Sokoliuk, L. (2023). *Vyshcha mystetska shkola Kharkova: vid modernizmu do transformatsii (1921–1962)* [The Higher Art School of Kharkiv: From Modernism to Transformation (1921–1962)]. Kharkiv: Oleksandr Savchuk. [in Ukrainian].

Oksana Remeniaka

ZHYTOMYR ETUDES BY VIRA DRAZHEVSKA

Abstract. The research is based on archival materials from the Columbia University Libraries Manuscript Collections, Bakhmeteff Archive (New York) and the Museum of Ukrainian Diaspora (Kyiv). The author highlights unknown pages of Vira Drazhevska's life, a student of Ivan Padalka, member of the Techno-Art Group "A", and representative of the Kharkiv art community in the 1930s. A series of graphic sketches created by the artist in 1943 during her evacuation to Zhytomyr has been identified. Of particular importance are the fragments of correspondence quoted in the article for the first time, which shed light on the Kharkiv artistic atmosphere of the 1930s.

The article is an important contribution to the study of Ukrainian art of the 20th century, as it brings back into scientific circulation the name of Vira Drazhevska, whose creative legacy has long been overlooked by researchers. The chronology of the creation of the Zhytomyr sketches reveals new information for understanding women's experiences of war and artistic practice in extreme historical conditions.

Keywords: Bakhmeteff Archive, Museum of Ukrainian Diaspora, Ivan Padalka, Vira Drazhevska, Techno-Art Group "A", emigration, correspondence.